

Verenigt het verenigingsleven?

Een briefwisseling

Inhoud

Inleiding	4
Brabants verenigingsleven Verbroedering of verbrokkeling?	6
Briefwisseling	
Harry	14
Peter en Cécile	20
Thijs	26
Kavitha	32
Maybe	38
Arend	44
Evelien en Frank	50
Claudia	56
Conclusie	62

Verenigt het verenigingsleven?

Een briefwisseling

Inleiding

We hebben vaak het beeld van verenigingen als grote verbinder van de Brabantse samenleving. Juist daar ontmoeten we elkaar nog buiten onze bubbels en over breuklijnen heen.

Maar is dat wel zo, en is dat eigenlijk ooit zo geweest? Dat zijn vragen waarmee wij als BrabantKennis dit deel van onze verkenning Bubbels & Breuklijnen in gingen. We wilden weten in hoeverre verenigingen comfortabele bubbels zijn of juist een plek zijn waar het niet uitmaakt wie je bent of wat je doet, zolang je maar samen voetbalt, toneel speelt of saxofoon beoefend?

Om die vraag te beantwoorden zijn we te rade gegaan bij verschillende soorten experts. Mensen die promotieonderzoek doen, experts in kunst- en cultuurbeleid, maar ook bestuurders van een harmonie of expatvereniging, lokale verenigingsmakelaars en oprichters van een *drag family*. Hoe kijken zij naar het Brabantse verenigingsleven door de lens van Bubbels & Breuklijnen?

We hebben zowel experts gevraagd om de zaken inzichtelijk te maken, als ervaringsdeskundigen om het ook invoelbaar te maken. Want dat het ledental van een vereniging daalt heeft consequenties, maar hoe ervaar je dat als bestuurslid? Kunst en cultuur kunnen mensen verbinden, maar wat als je buiten de bestaande kaders valt? Door beide kanten te belichten komen we tot een rijker beeld. In deze publicatie lopen deze brieven door elkaar heen. De bijdragen gericht op inzichten herken je aan de blauwe accenten, de invoelbare brieven kenmerken zich door roze accenten.

De bijdragen in deze dialoog hebben de vorm van een brief. Als tegenkracht tegen vluchtige communicatie enerzijds en de noodzaak van het maken van een compact argument anderzijds zijn brieven een mooie tussenvorm om ons te informeren. Ze bieden de ruimte om uit te leggen wat je bedoelt en te reageren op elkaar zonder de polariserende werking van sociale media. Kortom, een vorm die bij uitstek past bij een verkenning over Bubbels & Breuklijnen.

We starten met een historische terugblik door Erfgoed Brabant. Hoe zat het met het verenigingsleven in Brabant in vroeger tijden? Kwamen we toen bij elkaar in verenigingen of was het juist een manier om gelijkgestemden te verenigen? Een blik op vroeger biedt een startpunt voor een dialoog over hoe verenigingen een plek kunnen zijn waar we samenkomen in Brabant.

Brabants verenigingsleven

Verbroedering of verbrokkeling?

Een historisch essay door Elize Weijers - Erfgoed Brabant

Als we willen weten wat het regionale verenigingsleven voor onze maatschappij kan betekenen, helpt het om in het verleden te graven. Zien we de huidige verenigingen ontstaan, of zien we vooral veel verschillen? Vooral in de velden van politicologie, sociologie en geschiedenis houden onderzoekers zich steeds vaker bezig met de betekenis van verschillende type verenigingen voor het gemeenschapsgevoel in de maatschappij.¹

Kunnen verenigingen mensen bij elkaar brengen in tijden van polarisatie?² Die vraag lijkt relevanter dan ooit. Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) heeft vorig jaar getoond dat een ruime meerderheid van Nederlandse burgers zich zorgen maakt over groeiende polarisatie.³ Of die polarisatie daadwerkelijk zo groot is, daar zijn politicologen nog niet over uit.⁴⁵ Maar het staat vast dat die zorgen er zijn en dat ze breed gedragen worden. Kunnen verenigingen die gevoelens en vooroordelen overbruggen? In dit essay kijken we naar de historische ontwikkeling van verenigingen in de provincie Noord-Brabant.

Een belangrijk kantelpunt is de grondwet van 1848. Vanaf dat moment had iedereen het zogenoemde recht op verenigen. Bovendien zorgde de grondwet ook voor meerdere veranderingen die invloed hebben gehad op de soorten verenigingen. Om dat te begrijpen kijken we eerst naar de situatie vóór 1848.

Van de middeleeuwen tot 1848

De gilden

In de middeleeuwen hadden de mensen een specifieke vorm van beroepsvereniging: de gilden. Om een betere financiële positie te krijgen, trokken mensen in dezelfde beroepsgroep met elkaar op, vooral in de steden. In Brabant hadden de steden verschillende specialisaties, zoals de pottenbakkers in Bergen op Zoom en de leerbewerkers in 's-Hertogenbosch. De textielindustrie was in heel Brabant groot, en zo ook de bijbehorende gilden.⁶ Als we een vergelijking maken met de omliggende gebieden kunnen we zien dat er een ontbrekende factor is in Brabant: religieuze verenigingen.

Sinds het ontstaan van de Republiek in de zestiende eeuw was het openbaar belijden van het katholieke geloof verboden. Dat betekende dat het katholieke geloof zelf niet verboden was, maar mensen mochten niet naar de kerk of in het openbaar laten zien dat ze katholiek waren. Er waren dus ook geen katholieke verenigingen. Een groot verschil met de buuren in de Zuidelijke Nederlanden (waaronder het 'andere' Brabant). Daar was het verenigingsleven -zowel in de steden als het platteland- vooral katholiek.⁷ Katholiek of niet, tot aan de achttiende eeuw zouden de gilden de belangrijkste verenigingen in Brabant zijn.

Politieke vereniging en strijd

In de achttiende en negentiende eeuw kregen steeds meer mensen moeite met de status quo. Burgers gingen zich samen verenigen om op te trekken tegen de gevestigde orde. Het bekendste voorbeeld is de Franse Revolutie. Ook in de Republiek was er een machtsstrijd tussen patriotten, die meer democratische inspraak wilden, en prinsgezinden.

De meeste patriotten zaten in Holland, maar in het achtergestelde Staats-Brabant waren veel mensen ontevreden. Die zagen wel wat in het patriottische gedachtegoed. Vooral in 's-Hertogenbosch, Waalwijk, Helmond, Tilburg en Eindhoven. In het Land van Heusden en Altena, op dat moment onderdeel van Holland, verenigden de patriotten zich zelfs in gewapende milities.⁸

Het recht op vereniging

De roep om verandering zou nog een halve eeuw door blijven gaan. In 1848 bereikte Nederland een mijlpaal met de komst van een nieuwe grondwet. Koning Willem II zag de (revolutionaire) bui hangen en stemde in met een inperking van zijn eigen macht. Door de inspanningen van Johan Rudolph Thorbecke werd Nederland een constitutionele monarchie.

Voordat de grondwetswijziging van 1848 werd ingevoerd, waren er al wetten over verenigen. Maar die wetten waren juist bedoeld als beperking. Als je je met meer dan twintig mensen wilde verenigen, moest je daarvoor toestemming vragen.⁹ Na 1848 werd dat heel anders. Eerst werd het recht op verenigen opgenomen in de grondwet, vervolgens kwam er in 1855 ook nog een wet die het definitief maakte: op een aantal uitzonderingen na, kon iedereen zich gaan verenigen. Hierdoor komt er een bloeiperiode voor allerlei soorten verenigingen, ook in Noord-Brabant.

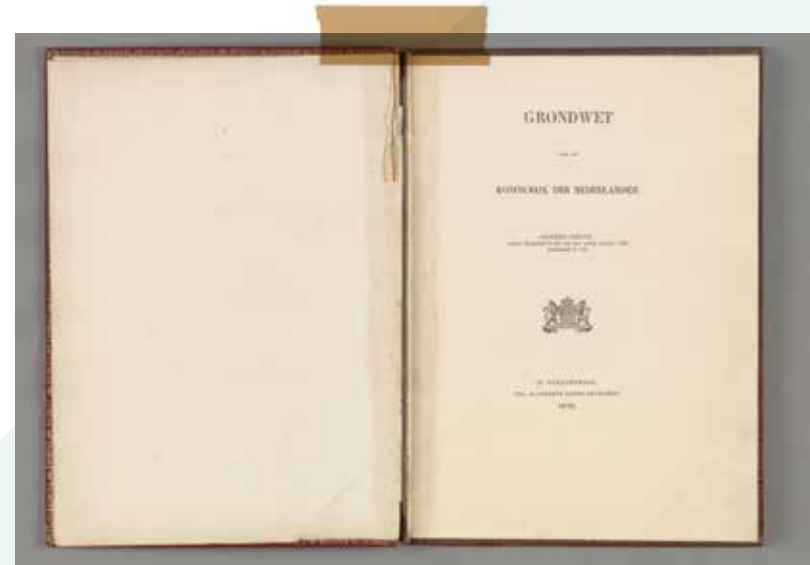
Juist in Brabant zien we ook nog een hele andere ontwikkeling, die in de anderhalve eeuw daarna bepalend is voor het verenigingsleven. In de grondwet van 1848 wordt namelijk ook de vrijheid van godsdienst vastgelegd.¹⁰ De katholieke kerk kan haar machtspositie in Brabant herstellen en oefent een sterke conservatieve invloed uit op de levens van de Brabanders. Voor de verenigingen in Brabant is het duidelijk: er ontstaan vooral nog katholieke verenigingen.

Brabantse verenigingen na 1848

Noordbrabantse Christelijke Boerenbond en Pater van den Elzen

Aan het einde van de negentiende eeuw hadden de Brabantse boeren het moeilijk, in een globaliserende markt konden ze niet concurreren. Om te zorgen dat ze een betere positie hadden, deden ze hetzelfde als de gilden in de middeleeuwen; samenwerken. Het resultaat was de Noordbrabantse Christelijke Boerenbond (NCB).¹¹

De NCB was niet alleen ontstaan vanwege de economische belangen. Stuwende kracht achter de NCB, pater Gerlachus van den Elsen,

De grondwet uit 1848

Een groep Verkenners in 1948

wilde vooral een 'godsdienstig-zedelijke' verheffing onder de boerenstand zien. En hoewel in eerste instantie protestantse boeren ook nog lid konden worden, was dat na 1918 niet meer mogelijk. De NCB werd daarmee een succesvol onderdeel van de katholieke zuil.

Katholieke vakbonden

De katholieke kerk wilde behalve boeren ook arbeiders bereiken. Arbeiders leefden aan het eind van de negentiende eeuw soms onder vreselijke leefomstandigheden, met alle problemen die daarbij kwamen kijken. Dat werd ook wel de 'sociale kwestie' genoemd. Vakbonden kwamen op voor de rechten van deze mensen. De kerk wilde dat het geloof hierbij een grote rol zou spelen.

De kerkleiders waren bang dat de arme katholieke arbeiders zouden 'overstappen' op het socialisme. In 1891 deed paus Leo XIII een oproep voor sociale rechtvaardigheid, mogelijk door katholieke vakbonden op te richten. In de jaren die volgden kregen 's-Hertogenbosch, Tilburg, Helmond en Eindhoven allemaal een eigen katholieke vakbond. Het was een Rooms antwoord op de sociale kwestie.

De vakbonden hadden succes en arbeiders zagen betere werk- en leefomstandigheden. Ook kregen ze recht op meer vrije tijd. Om te zorgen dat deze vrije tijd wel op de 'juiste' manier besteed zou worden, begonnen de fabrieksbazen zelf vaak sportclubs.¹²

Jeugdverenigingen

Ook de kinderen uit arbeidersgezinnen moesten gered worden van afvalligheid. Om te zorgen dat de katholieke kerk niet aan macht en invloed zou verliezen werden vanaf 1900 allerlei jeugdverenigingen opgezet. In eerste instantie was dit in de vorm van patronaten, dit was in feite een vorm van jeugdzorg. Vanaf 1920 kwam er steeds meer interne kritiek op deze schoolse en betuttelende vorm van jeugdverenigingen. De oplossing? De Rooms-Katholieke Verkenner, het katholieke antwoord op de (protestantse) padvinderij.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden de Verkenner van 1941 verboden. In de jaren 50 komen veel van dit soort verenigingen niet

meer echt op gang.¹³ De breuk met tradities in de jaren 60 en 70 zorgt voor een afname van dit type organisaties.

Schuttersgilden

Tijdens het Interbellum hadden de Brabantse schuttersgilden een opleving. De schuttersgilden waren in de middeleeuwen lokale milities. De schutterij was tegen de jaren 30 al eeuwen in verval, maar kreeg nieuw leven ingeblazen. Het waren onzekere tijden met grote veranderingen en de schutterij gaf nostalgische houvast.¹⁴ De gilden waren geen militie meer, maar kregen een folkloristische karakter.

De gilden werden gezien als 'typisch Brabants' en waren een antwoord op de zoektocht naar de 'Brabantse identiteit'. Bovendien hadden de gilden een sterke band met de kerk en een religieus karakter. Dat paste bij het idee van Brabantia Nostra ('ons Brabant').

Verzuiling en Willem II

Hoewel het verleidelijk is om nostalgisch naar deze tijd van verenigingsleven en samenkomst te kijken, moeten we ons goed realiseren dat er in deze tijd ook veel politieke verdeeldheid was. Het was de tijd van verzuiling, waarin mensen vooral met elkaar omgingen als ze in dezelfde (geloofs-)groep zaten als zichzelf. Als je bij de schutterij zat, betekende dat niet meteen dat je je verbonden voelde met de Nederlandse samenleving. Waarschijnlijk voelde je je vooral verbonden met je katholieke geloof en je Brabantse identiteit.

Niet alle verenigingen waren verzuild. Neem voetbalvereniging Willem II.¹⁵ Voetbalverenigingen die op hoger niveau speelden waren wel vaker niet verzuild, maar in 1898 ging de eerste Tilburgse voetbalvereniging Tilburgia nog net een stapje verder door de naam te veranderen in Willem II, een protestantse naamgever nota bene.¹⁶

Vereniging uit onvrede: protest en emancipatie

Ongeveer halverwege de twintigste eeuw begon er een nieuwe grote sociale omwenteling. Vooral jongeren voelden geen binding meer met de zuilen, en langzaam maar zeker gaan burgerinitiatieven zich op een andere manier organiseren.

Jongeren houden zich niet meer aan de status quo. Studenten-protesten, krakers, feministen en antimilitaristen verzamelen zich achter een politiek doel en gebruiken demonstraties als middel om dit doel te bereiken. We zien beweegredenen om samen te komen samenhangen met een maatschappelijke beweging.¹⁷ Brabant blijft in deze ontwikkelingen niet achter. Het Brabants Historisch Informatie Centrum werkt aan een overzicht van verschillende protestorganisaties in de provincie.¹⁸ Dit gaat van het feministische Bossche Vrouwenhuis tot aan de antimilitaristische protesten in Woensdrecht.

Conclusie

Als we terugkijken naar het Brabantse verenigingsleven van de afgelopen eeuwen, zien we dat verenigingen altijd ontstaan uit een gevoel van betrokkenheid, maar niet met maatschappelijke samenhang als gemeenschappelijk doel. Je kan je heel betrokken voelen met een politieke strijd tegen de gevestigde orde en daarmee juist maatschappelijk ontwrichting veroorzaken. Dit zagen we zowel bij de patriotten uit het land van Heusden en Altena als bij de protestbewegingen uit de vorige eeuw.

Ook nu kan grote betrokkenheid bij politieke kwesties, denk aan de boeren van Farmers Defense Force en de activisten van Extinction Rebellion, zowel verbinden als verdelen. Het komt beiden voort uit betrokkenheid, die essentieel is voor een samenleving en democratie met draagkracht.

Uit onderzoeken die de afgelopen vijftig jaar op het gebied van het verenigingsleven zijn gedaan weten we dat verenigingen de potentie hebben om een brug te slaan. Er kunnen veel verschillende type mensen samenkomen in een vereniging, als ze maar één gemeenschappelijk doel of gemeenschappelijke hobby hebben. Maar door de historische voorbeelden van dit essay kunnen we ook zien dat dat niet automatisch gaat.

Verenigingen hebben de potentie voor zowel verbroedering als verbroekeling.

REFERENTIES

- ¹ M. F. van Dijk, "Het verenigingsleven op het Hagelandse platteland", in: Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis, (jrg. 2 nr. 2, 2005), 81–108.
- ² Idem.
- ³ <https://nos.nl/artikel/2458038-nederlanders-ergeren-zich-aan-polarisatie-omringen-zich-vooral-met-gelijkgestemden> (laatst geraadpleegd 30-06-2023).
- ⁴ P. Dekker, "Politieke polarisatie is in Nederland geen overheersende trend", 28 september 2022, <https://www.socialevraagstukken.nl/politieke-polarisatie-is-in-nederland-geen-overheersende-trend/> (laatst geraadpleegd 30-06-2023).
- ⁵ <https://www.uva.nl/shared-content/faculteiten/nl/faculteit-der-maatschappij-en-gedragwetenschappen/nieuws/2021/01/verkiezingen-polarisatie-in-nederland.html> (laatst geraadpleegd 30-06-2023).
- ⁶ J. van Oudheusden, Erfgoed van de Brabanders's-Hertogenbosch, 2014, 86.
- ⁷ M. F. van Dijk, "Het verenigingsleven op het Hagelandse platteland", in: Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis, (jrg. 2 nr. 2, 2005), 81–108.
- ⁸ <https://www.brabantserfgoed.nl/page/3284/patriotten-en-lodewijk- napoleon-1780-1840> (laatst geraadpleegd 08-08-2023).
- ⁹ G.J. Leenknecht, "Artikel 8 - Recht tot vereniging", <https://www.nederlandrechtsstaat.nl/grondwet/inleiding-bij-hoofdstuk-1-grondrechten/artikel-8-recht-tot-vereniging/#historische-ontwikkeling> (laatst geraadpleegd 04-07-2023).
- ¹⁰ https://www.denederlandsegrondwet.nl/id/vi7aawb0opz1/zesde_hoofdstuk_van_de_godsdiensdienst (laatst geraadpleegd 08-08-2023).
- ¹¹ J. van Oudheusden, Erfgoed van de Brabanders's-Hertogenbosch, 2014, 230-234.
- ¹² <https://www.canonvannederland.nl/nl/page/32646/verenigingsleven> (laatst geraadpleegd 26-04-2023).
- ¹³ Idem, (laatst geraadpleegd 30-06-2023).
- ¹⁴ J. van Oudheusden, Erfgoed van de Brabanders's-Hertogenbosch, 2014, 222.
- ¹⁵ <https://resources.huygens.knaw.nl/sportbondenclubsperiodieken/gids/bond/439486579> (laatst geraadpleegd 30-06-2023).
- ¹⁶ <https://resources.huygens.knaw.nl/sportbondenclubsperiodieken/gids/vereniging/3182746611> (laatst geraadpleegd 30-06-2023).
- ¹⁷ T. de Leeuw, "Protest in Brabant", <https://bhic.nl/ontdekken/verhalen/protest-in-brabant> (laatst geraadpleegd 30-06-2023).
- ¹⁸ <https://bhic.nl/ontdekken/ons-brabant/protest-in-brabant#Protest%20in%20Brabant> (laatst geraadpleegd 30-06-2023).

BrabantKennis
aan Harry

Beste Harry,

In het historisch essay kunnen we lezen dat verenigingen zowel voor verbroedering als verbrokkeling zorgden in het verleden. Terug naar het heden: we zijn benieuwd hoe het nu in Brabant gaat.

We zijn nieuwsgierig naar jouw ervaringen in de praktijk, als bestuurslid van de Harmonie 'Eendracht maakt macht' in Budel. De afgelopen jaren lees je vaak dat verenigingen te maken hebben met teruglopende ledenaantallen. Tegelijkertijd lukt het jullie om een groot en divers ledenbestand te hebben en geven jullie evenementen waarvoor 1.500 mensen een kaartje kopen, ondersteund door 200 vrijwilligers. Indrukwekkend, zeker aangezien Budel zo'n 10.000 inwoners heeft. Hoe doen jullie dat?

Met vriendelijke groet,
BrabantKennis

Harry aan
BrabantKennis

Beste BrabantKennis,

Graag stel ik onze vereniging Harmonie Eendracht Maakt Macht uit Budel aan jullie voor. We hebben momenteel 130 leden, in leeftijd variërend van 8 tot 70 jaar. We hebben een harmonieorkest waarvan de gemiddelde leeftijd ongeveer rond de 40 jaar ligt. Leden van 15 tot 69 jaar spelen samen. We kunnen zeggen dat we best een jong harmonieorkest hebben. Bij de slagwerkgroep ligt de gemiddelde leeftijd nog lager, rond de 30 jaar. Naast de slagwerkgroep en het harmonieorkest zijn er nog verschillende opleidingsorkesten. Wij realiseren ons dat een evenredige leeftijdsopbouw binnen de verschillende groepen erg belangrijk is. Er mag tussen de generaties geen gat vallen, dus om dat te voorkomen doen we in de jaren dat er weinig aanmeldingen zijn extra hard ons best. Dat wil zeggen, onszelf promoten, op veel plaatsen laten zien, meer geld en tijd in de werving en opleiding stoppen.

Ook blijven we goed op de hoogte van de wensen van kinderen en ouders. We proberen zo een goede bezetting te krijgen in alle leeftijden zodat iedereen zich bij ons thuis voelt.

Wij blijven op de hoogte van de wensen van de jeugd en ouders doordat ons bestuur zelf voor de helft bestaat uit jongere leden en de helft uit oudere leden. De jongere bestuursleden hebben jonge kinderen en daarmee ook een beeld van wat er leeft en speelt onder de jeugd. Ook geven we op alle scholen in het dorp acht muzieklessen in groep vijf. We sluiten af met een optreden op een 'echt' podium met publiek. Daarna kunnen de kinderen voor een klein bedrag een half jaar les volgen op een instrument.

Ook is het nog steeds mogelijk de 'oude' Algemene Muziek Vorming met blokfluit te volgen. Als een leerling zich aanmeldt zijn we flexibel met de start van de lessen, ze kunnen meteen instromen. Flexibiliteit is zeker in het begin erg belangrijk. Tussen de verschillende opleidingsgroepen bestaat er een overlapping van muzikanten die in meerdere opvolgende groepen spelen, waarbij het leeftijdsverschil minimaal is. De opleiding van leerlingen doen we al vele jaren zelf. Samen met een aantal verenigingen hebben we zeven docenten aan ons verbonden. Hiermee waarborgen we flexibiliteit en doen we onze naam eer aan: eendracht maakt macht. Helaas merkten we ook dat na Corona veel muziekdocenten een andere baan hebben gekozen.

Het gevoel dat de samenleving heeft bij de harmonie is van essentieel belang. Het oude uniform hangt al jaren in de kast, straatoptredens in uniform zijn verleden tijd. We hebben een aantal uitdagende en spraakmakende concerten, waarbij we steeds nieuwe dingen uitproberen en inspelen op de actuele behoeften. Waar we 20 jaar geleden een gratis koffieconcert hadden voor 50 donateurs, hebben we nu een nieuwjaarsconcert voor een uitverkochte zaal van 600 mensen met entreprijzen. We zoeken de samenwerking met koor, dans, gilde en solisten waar mogelijk. We hebben meerdere Proms-achtige concerten voor 1.500 mensen. Hierbij zijn honderden vrijwilligers en veel sponsors betrokken. De concerten leven bij de bevolking omdat er veel inwoners bij betrokken zijn, als artiest, sponsor, of als vrijwilliger.

Daarnaast is de lokale overheid sterk betrokken bij onze vereniging en ziet onze concerten als promotie voor het dorp. Het geeft ook echt het gevoel dat het een prestatie is van allen. En als iets succesvol is wil iedereen er graag bij horen. Met onze optredens bereiken we een groot deel van de Budelse bevolking, van jong tot oud. Voor de jeugd is er

bijvoorbeeld een Jeugd-Proms, waarbij jonge artiesten hun eerste podiumervaring opdoen.

Naast het imago binnen de samenleving is het belangrijk te weten wat er intern leeft. De bij het publiek populaire concerten zijn voor de meeste muzikanten geen uitdaging, daarvoor zijn de concoursen en de uitwisselingsconcerten. Belangrijk is het om de noodzaak van de populaire concerten uit te leggen aan de leden, en een juiste balans te vinden. Rondom de uitwisselingsconcerten zijn er als voorbereiding werkweekenden en regelmatig gaan we op concertreis met leden van alle leeftijdscategorieën. Hierbij is naast de muziek ook de binding belangrijk.

Uitdagingen zijn er ook. We hebben een prachtig Multi Functioneel Centrum in het dorp met een mooie zaal voor 600 toeschouwers. Omdat echter elk jaar de financiën van het Multi Functioneel Centrum moeilijk rond te krijgen zijn, moeten onder druk van de gemeente ook evenementen van buiten aangetrokken worden. Hierbij komen lokale activiteiten in de verdrukking. Wij zien dat nieuwe initiatieven stranden en kansen niet benut worden vanwege de beschikbaarheid van de accommodatie. Wij zien dat het over de grens in België anders gaat. Financieel verlies op gemeentelijke accommodaties wordt daar óf door de lokale overheid geaccepteerd óf de organisatie van een evenement krijgt de kans om iets terug te verdienen door te delen in de opbrengsten van de horeca.

Ten slotte wil ik afsluiten met de wens dat 'samen muziek maken' in de toekomst nog meer aandacht op scholen en in de media krijgt. Het belang van samen muziek maken is, zoals ik in deze brief heb proberen over te brengen, dat het de mensen in een gemeenschap letterlijk en figuurlijk verbindt. Bij ons in Budel is het gelukt om die verbindingen te leggen, de scholen zien ons bijvoorbeeld graag komen. Dat gun ik iedere Brabander, van jong tot oud!

Namens Harmonie Eendracht maakt Macht.

Hartelijke groet,
Harry Rooijakkers

BrabantKennis aan
Peter en Cécile

Beste Peter en Cécile,

Fijn dat jullie mee willen schrijven aan deze briefwisseling. Jullie zijn beide intensief betrokken bij het Nationaal Vereniging Onderzoek dat sinds 2021 jaarlijks wordt uitgevoerd. Cécile, jij doet dit vanuit jouw rol als directeur van De Nederlandse Associatie (DNA) en jij, Peter, vanuit jouw rol als directeur Kwaliteit en Onderzoek bij het Instituut voor Verenigingen, Branches en Beroepen (IVBB). Met dit onderzoek van DNA en het IVBB samen, proberen jullie een zo compleet mogelijk beeld van verenigingen in Nederland te krijgen.

Als experts op het gebied van het Nederlandse verenigingsleven, willen we jullie graag vragen naar de rol die verenigingen spelen in onze samenleving. Daarnaast vragen we ons af wat voor ontwikkelingen in het verenigingsleven jullie kunnen vaststellen via het onderzoek. Je hoort vaak dat het slecht gaat, maar gaat het bij alle soorten verenigingen even slecht? En hoe zit het in Brabant? Welke verschillen zien jullie binnen Brabant en zijn die te verklaren?

Met vriendelijke groet,
BrabantKennis

Peter en Cécile
aan BrabantKennis

Beste BrabantKennis,

Graag werken wij mee aan jullie initiatief - en daarom schrijven wij deze brief in antwoord op jullie vragen. Jullie mogen best weten dat we deze brief deels uit verwondering schrijven. Ons beeld van Brabant is namelijk dat van een provincie met letterlijk en figuurlijk veel harmonie. Met een bloeiend verenigingsleven en hechte gemeenschappen. Een voorbeeld voor de rest van Nederland. Maar tot onze verbazing is dat beeld 'genuanceerder'. Of minder genuanceerd: we maken ons zorgen. Heel veel gaat nog goed, maar de teruggang in het aantal leden lijkt hier harder te gaan dan elders in het land. Hoe kan dat? Omdat BrabantKennis zich bezighoudt met wat de Brabantse samenleving raakt, sturen wij deze brief. We hebben wat te vertellen, we hebben wat te vragen.

Sinds 2020 voeren we als DNA en IVBB elk jaar het Nationaal Verenigings Onderzoek (NVO) uit. Dat doen we omdat we er weinig van weten. Het CBS heeft in 2013 haar laatste onderzoek uitgevoerd op dit gebied. Andere instituten doen vooral deelstudies voor eigen segment. Op universiteiten wordt veel onderzoek gedaan door bedrijfs- en bestuurskundigen, maar kenners van het verenigingsveld zijn er veel minder. Dus we dachten: het wordt tijd. En 'we' is hier 'De Nederlandse Associatie' (DNA), zeg maar de vereniging van verenigingsprofessionals en het Instituut voor Vereniging Branche en Beroep (IVBB), dat ondersteunende diensten verzorgt in co-creatie met een aantal grote verenigingen. Door samen te werken aan het NVO krijgen we een eerste zicht op het veld.

We weten dat er in Nederland 255.000 verenigingen, 150.000 stichtingen en een 13.000-tal coöperaties en corporaties zijn. Dat geeft een indrukwekkend beeld van maatschappelijke initiatieven in heel Nederland. Maar hoe zit dat veld in elkaar en hoe gaat het er mee? Verenigingen hebben meestal een hoge aaibaarheidsfactor. Maar wat betekenen verenigingen eigenlijk voor ons en wat doen we als overheden, bedrijven en individuen voor het veld? Niets is vanzelfsprekend. Als we de verenigingen wegdenken, wat blijft er dan nog van de samenleving over?

Maar dat wegdenken is toch niet aan de orde? Nou, zeg dat niet te snel. Wij zien een veelvormig, groot en krachtig verenigingsveld dat echter ook kwetsbaarheden heeft. Is het weg, dan komt het niet snel terug. We onderscheiden in het onderzoek branche-, beroeps- en vrijwilligersverenigingen. Met de eerste twee gaat het goed. Hun ledenaantallen nemen zelfs toe, wat niet vreemd is in een tijd van crises. Er is meer behoefte aan vertegenwoordiging. Onze zorg zit bij de vrijwilligersverenigingen. In het laatste NVO zien we nog altijd een verenigingsveld dat groot is, maar waarbij vooral uit de inhoudelijke reacties van de deelnemende verenigingen veel pijn omhoogkomt. Voor het eerst zien we een golf verenigingen die vreest voor het voortbestaan. We hebben deze groep nader onderzocht op regionaal niveau. Dit kun je terugvinden in het meest recente onderzoek dat we hebben gedaan.

Bekijk het meeste recente onderzoek en de kaart
met de groei en krimp van aantallen leden van
vrijwilligersverenigingen naar regio

Het blijkt dat juist Brabant de meeste verenigingen heeft met een ledenverlies van 10% of meer. Vooral in West- en Noordoost-Brabant lijkt er iets aan de hand te zijn. In Midden- en Zuidoost-Brabant lijkt het beeld beter te zijn. Dat komt waarschijnlijk omdat vorig jaar studentenverenigingen na de lockdown grote stijgingen laten zien in en rond universiteitssteden Eindhoven en Tilburg. Daarvoor gecorrigeerd, wordt het beeld ook daar donkerder. De krimp zit vooral bij de kunst-, cultuur- en hobbyverenigingen. Dus bij uitstek de verenigingen zonder professioneel kader, maar ook bij uitstek de verenigingen die kleur en harmonie geven aan een buurt, wijk of plaats. Ook sportverenigingen en lokale ondernemersverenigingen hebben het zwaar. Het goede nieuws is dat carnavalsverenigingen nog best stevig lijken te zijn.

De boodschap laat zich raden: Brabant, let op uw zaak. Verenigingen zijn geen vanzelfsprekendheid meer. Nu is het voortbestaan van verenigingen geen doel op zich, soms lopen activiteiten op hun einde. Maar verenigingen zijn meer dan hun activiteiten: ze zijn ook knooppunten van kennis, informatie en relaties.

Wat komt er voor in de plaats? Kunnen nieuwe netwerken en online platformen hier een rol in spelen? Het zal nog moeten blijken. We zijn zeker niet tegen deze nieuwe vormen, maar we weten eigenlijk nog niet hoe bestendig de nieuwe vormen zijn. We weten ondertussen wel dat sociale media steeds meer van onze tijd innemen, ten koste van de tijd waarin we fysiek samenzijn. Kortom, we laten een waarschuwend geluid horen. Koester de verenigingen die er zijn.

We zijn op dit moment bezig met het vierde Nationaal Verenigings Onderzoek. Dat biedt mogelijk meer inzicht in wat Brabant kan doen om de problemen te keren. Veel van de symptomen zijn bekend: gebrek aan verjonging, bestuurders die zich niet meer laten vinden, steeds stiller wordende dorpen en wijken. Maar wat zijn de oorzaken die zich wél laten beïnvloeden? Wat doen partijen die het wellicht kunnen keren? We zien dat de meeste gemeenten positief tegenover verenigingen staan, maar de bal uit de handen laten rollen als het bijvoorbeeld om evenementen gaat. Wij weten niet beter dan dat Brabant een uitstekende kennisinfrastructuur heeft. Wat ons betreft is het dus tijd om die kennis aan te wenden voor een vitaal vraagstuk als de vitaliteit van het Brabantse verenigingsleven.

Met vriendelijke groet,
Peter Noordhoek, directeur onderzoek IVBB
Cécile Veldman, directeur DNA

BrabantKennis
aan_Thijs

Beste Thijs,

We hebben kunnen lezen over de historie van verenigingen en we hebben een beeld hoe het verenigingsleven in Brabant er in 2023 voor staat. Met jou willen we nu dieper ingaan op een belangrijk type vereniging: sportverenigingen. En dan in het bijzonder de historische rol van sportverenigingen. Jij doet promotieonderzoek aan Tilburg University naar de sociaal-maatschappelijke impact van sportverenigingen in Brabant in de periode 1840-1940. Wat kun je ons hierover vertellen?

Ook vragen we ons af of verenigingen een rol speelden op het gebied van identiteit en sociale cohesie. En zo ja: hoe dan? En hoe uitte zich dit lokaal, bijvoorbeeld in Tilburg waar jij veel onderzoek naar deed?

Tot slot speelde verzuiling een grote rol in de periode 1840-1940. Hoe zat het in die tijd met mensen die van buiten onze provincie naar Brabant kwamen? Vonden zij aansluiting bij bestaande groepen en gingen ze 'gewoon' samen 'op voetbal'?

Wij zijn nieuwsgierig naar jouw verhaal.

Met vriendelijke groet,
BrabantKennis

Thijs aan BrabantKennis

Beste BrabantKennis,

Dank voor de uitnodiging om als (sport)historicus een bijdrage te mogen leveren aan deze verkenning. Graag schijn ik mijn licht op het dynamische verenigingsleven in onze provincie Brabant. Ik zeg bewust onze want ik hoor daarbij, geboren, getogen, gewoond, gewerkt en geprobeerd een actieve bijdrage te leveren aan het versterken van verbindingen tussen mensen. Dat laatste heb ik meekregen van mijn ouders. Mijn vader was (bestuurs)lid van verschillende culturele verenigingen en als mijn moeder het over 'ons' had, had ze het over het koor en niet over haar gezin. Voor hen was de vereniging een belangrijk deel van hun identiteit. Via hun lidmaatschap kregen mijn ouders goede en langdurige contacten.

Graag wil ik vanuit een historisch perspectief ingaan op de rol die sportverenigingen hadden in het sociaal-maatschappelijk middenveld, dat samen met markt en staat de democratische driehoek vormt. Verenigingen waren een plaats waar continu met elkaar overlegd werd door zowel bestuur als leden, wat het maakte tot een belangrijke drager van de democratie. De microkosmos van de sportvereniging geeft als onderdeel van de sociale omgeving inzicht in haar vermogen tot sociale cohesie. Hoewel mijn onderzoek zich richt op Tilburg en omgeving, kunnen de resultaten inzicht geven in soortgelijke processen elders. Aan de hand van de levensgeschiedenis van 'sportmakelaar' Pius Arts zal ik vertellen over de verbindende maar ook uitsluitende kracht van de (sport)vereniging. Daarnaast zal ik de rol van 'nieuwe' Tilburgers in het toe-eigeningsproces van de nieuwe sportwereld in een moderniserende en industrialiserende stad toelichten.

Toen Pius Arts in 1900 op achttienjarige leeftijd met een gymnasiumdiploma op zak terugkwam naar zijn geboortestad Tilburg, werd hij lid van voetbalclub Willem II. De oorspronkelijke naam, Tilburgia, was ingeruild voor Willem II omdat veel leden niet met de lokale katholieke conservatieve elite van de stad geassocieerd wilden worden. De meeste leden waren buitenstaanders gerelateerd aan de neutrale Rijks-HBS Willem II, zoals de protestante familie Van den Bergh en de uit Arnhem afkomstige familie Arts. In 1901 kozen de leden Pius Arts tot voorzitter en in 1904 werd Willem II voor het eerst Brabants kampioen. Dankzij deze prestatie werd de nieuwe sport voetbal in Tilburg plots razend populair. Het feit dat de vader van Pius, Antoine Arts, eigenaar was van de Nieuwe Tilburgsche Courant zorgde voor veel publiciteit. In 1916 werden de Tricolores de eerste niet uit West-Nederland afkomstige landskampioen. Het team bestond voor een belangrijk deel uit spelers die Pius Arts door heel Tilburg had gescout waarbij niet sociale herkomst, maar voetbalkwaliteit voorop stond. Omdat de Tilburger zich in die tijd meer verbonden voelde met de bubbel (wijk of parochie) waarin hij of zij opgroeide, woonde en werkte dan met de stad als geheel, markeerde de viering van dit landskampioenschap de toegenomen betrokkenheid van Tilburgers op hun stad. In deze wijken en parochies waren (sport)verenigingen belangrijke sociale ontmoetingsplaatsen die bijdroegen aan de ontwikkeling van het collectieve leven. De ontvangst van de kampioenen was groots. Het was de eerste keer dat een sportclub op het gemeentehuis werd ontvangen. In het proces van identificatie met de stad was dit het eerste feest waarin duizenden Tilburgers gezamenlijk enthousiast konden juichen voor een uitzonderlijke prestatie van hun stadsgenoten. Je kan dus stellen dat sportverenigingen zowel tussen als binnen de sociale bubbels een verbindende rol hadden.

Pius Arts, de nieuwkomer, had hierin een belangrijke rol. Dankzij zijn politieke netwerk, verkregen als gemeenteraadslid en later Tweede Kamerlid, werd hij een centrale actor in de sport, onmisbaar in cultuuroverdracht, en hiermee in bonding (verbinding binnen sociale lagen) en bridging (verbinding tussen sociale groepen).

De bijzondere geografische en demografische ontstaansgeschiedenis van Tilburg beïnvloedde de introductie en verspreiding van de moderne sporten en de oprichting van de sportverenigingen. Tilburg was geen stad gegroeid vanuit een oude stedelijke kern, maar bestond uit aan elkaar gegroeide herdgangen. De dynamiek van verstedelijking en industrialisatie zorgde voor nieuwe sociale verbanden in de wijken. Parallel hieraan ontwikkelde de sportvereniging zich tot een veelvormig fenomeen dat belangrijker werd voor de lokale samenleving.

Zoals het voorbeeld van Pius Arts laat zien, bood sport voor nieuwkomers kansen om te klimmen op de sociale ladder. Meer en meer stadsbewoners raakten als sporter, bestuurder, toeschouwer of journalist betrokken bij nieuwe sporten. Echter, veelal binnen de sociale bubbel. De 'gewone' Tilburger bleef loyaal aan de wijk en parochie met haar eigen sportclubs, veel protestanten werden lid van een gemengde korfbalclub en de elite ontmoette elkaar bij de hockeyclub. Toch was er ook sprake van overlap. Je speelde bij voetbalclub Korvel of Zigo, was ook enthousiast supporter van Willem II en juichte voor iedere Tilburgse overwinning in welke sport dan ook.

Nieuwe Tilburgers, aangetrokken door nieuwe kansen in de moderniserende stad, introduceerden en verspreidden naast voetbal ook wielrennen, korfbal en hockey. Ter voorkoming van conflicten rekruteerden de sportverenigingen via ballotage meestal leden met dezelfde sociale, geografische en demografische achtergrond.

Het ballotagesysteem functioneerde zowel als in- en uitsluitingsmechanisme. De verenigingen beschermden zichzelf tegen ongewenste beïnvloeding en conflicten. De verenigingen organiseerden allerlei sociale activiteiten zoals sinterklaasoptredens en dansavonden waar mensen uit dezelfde bubbel elkaar troffen. Uit mijn onderzoek blijkt dat de sportvereniging een van de vele manieren was waarop klassenverschillen, maar ook verschillen tussen buurten en wijken, dorpen en steden, en sociale en religieuze groeperingen tot uitdrukking kwamen via bijvoorbeeld clubkleuren, vlaggen en clubliederen. Zoals het voorbeeld van Pius Arts laat zien bood de zich ontwikkelde sportwereld voor nieuwkomers kansen om op te klimmen op de sociale ladder, bijvoorbeeld door het nemen van bestuursverantwoordelijkheid van een vereniging. Een fenomeen dat anno 2023 in sterke mate is terug te zien voor, tijdens en na wedstrijden van profclubs. De sportverenigingen waren organisaties waarbinnen en waartussen zowel bonding, bridging als sociale distinctie plaatsvond. De continuïteit was afhankelijk van voldoende aanwas van nieuwe (bestuurs)leden, waarbij een belangrijke rol was weggelegd voor het bestuur en voor de mate waarin de leden trots waren op en verplichtingen aangingen met de vereniging.

Met vriendelijke groet,
Thijs Kemmeren
Sporthistoricus

BrabantKennis
aan Kavitha

Beste Kavitha,

Nieuwkomers hebben in de vorige eeuw impact gemaakt op het Brabantse (sport)verenigingsleven. Wij vragen ons af: gebeurt dat anno 2023 nog steeds?

Als oprichter van het Expat Spouses Initiative in Eindhoven ken jij veel nieuwkomers. Hier worden zij gefaciliteerd om gelijkgestemden én een baan te vinden. Zelf ben je ook ooit als expat naar Brabant verhuisd. Wat waren jouw ervaringen als nieuwe Brabander? En zie je vanuit het Expat Spouses Initiative dat verenigingen een meerwaarde hebben voor nieuwkomers die in Brabant komen wonen? Blijven expats juist graag in hun bubbels, zoals hun werkomgeving, of gaan ze juist op zoek naar anderen en hebben ze een brugfunctie? Welke invloed hebben nieuwkomers op onze samenleving en het verenigingsleven, als je naar de toekomst van Brabant kijkt? We zijn nieuwsgierig naar jouw ervaringen en inzichten!

Met vriendelijke groet,
BrabantKennis

PS We weten dat je liever in het Engels schrijft. Dat is geen probleem, dan vertalen wij jouw brief voor onze publicatie naar het Nederlands.

Kavitha aan
BrabantKennis

Beste BrabantKennis,

Ik waardeer de kans om deel te nemen aan deze briefwisseling. In deze gedachtenuitwisseling worden uitdagingen herkend terwijl tegelijkertijd unieke oplossingen worden getoond vanuit uiteenlopende ervaring, expertise en wijsheid. Het concept van 'bubbels en breuklijnen' resoneert voor mij sterk met de reis van een internationaal individu dat naar een nieuwe plek verhuist, vaak vergezeld door zijn familie. Het gaat om het stellen van vertrouwen in het onbekende en het koesteren van hoop op een betere toekomst - een sprong in het diepe die ons helaas maar al te vaak in een metaforische bubbel of op een breuklijn doet belanden.

Veertien jaar geleden begonnen mijn man en ik aan onze levensveranderende reis naar Nederland. Ik vanuit India en hij vanuit Canada. Je zou kunnen zeggen dat we in Nederland een geografische middenweg hebben ontdekt, en ironisch genoeg gaf het aantrekkelijkere Nederlandse weer de doorslag ten opzichte van Canada! De verhuizing werd ingegeven door een carrièrestap, en daarin kozen we niet voor de middenweg. Mijn man was enthousiast over werken voor Philips, dat hem de kans bood om een baanbrekend doctoraat in de neurowetenschappen te volgen. Ik ging enthousiast mee als architect - Nederland was het Mekka voor mijn vakgroep met haar gerenommeerde 'Sterarchitecten'. De eerste vereniging waar ik overigens bij ben aangesloten was een Studenten-vereniging Bouwkunde aan de TU Eindhoven. De liefde voor architectuur bracht lokale en internationale studenten samen.

Als ik nadenk over de vraag of mensen breuklijnen overbruggen, of zich binnen bubbels verbinden, denk

ik dat de dynamiek enigszins anders is. Internationale kennismigranten ondernemen vaak een nogal eenzame reis om hun identiteit te (re)construeren. Omdat ze zich niet bewust zijn van de regels en culturele nuances van hun nieuwe omgeving, smeden ze hun nieuwe identiteit vaak rondom hun werk. De meeste van onze vrienden nu zijn mensen die we op het werk of tijdens onze studie hebben ontmoet. Hoewel we misschien troost en kameraadschap zoeken binnen groepen uit onze thuislanden of rond levensmijlpalen zoals het moederschap, creëren we onze identiteit rond werk.

Een plek vinden, lokaal en bij de lokale bevolking, is echter een ander verhaal. Meestal is het niet alleen een individueel talent dat verhuist, maar een hele familie die ontworteld wordt. Terwijl de werkende partner doorgaans een nieuwe routine ervaart - naar zijn werk gaan, nieuwe collega's ontmoeten en (internationale) vrienden maken - kan de ervaring van de meereizende echtgenoot of partner aanzienlijk verschillen. Die heeft vaak geen toegang tot essentiële informatie, netwerken of een vanzelfsprekende reden om met de lokale gemeenschap in contact te komen. Dit kan leiden tot mentale en emotionele tegenslag en uiteindelijk bijdragen aan een gevoel van sociaal isolement. Terwijl de meereizende partner ironisch gezien juist een cruciale rol speelt in de integratie van het gezin. Want naast praktische taken regelen, zoals de huizenjacht en schoolkeuze voor kinderen organiseren, vormen zij ook de nieuwe identiteit van het gezin: 'Hoe zal ons leven in dit nieuwe land eruit zien?'. Dus terwijl de werkende partner verhuisde voor een carrière-uitdaging, is het de partner die de breuklijnen van dichtbij meemaakt en meer gelegenheid heeft werk te maken van het vormen van een duurzame relatie met zijn of haar nieuwe omgeving.

Dus, hoe kunnen we de partner echt betrekken? Het paradoxale antwoord draait wederom om werk. Partners en echtgenoten

van kennismigranten zijn vaak goed opgeleid, maar worden over het hoofd gezien op de lokale arbeidsmarkt. Als we er niet in slagen hen effectief te betrekken, leidt dat tot tegenslagen bij de integratie van de betrokken gezinnen. Mijn organisatie 'Expat Spouses Initiative' springt in dit gat om meereizende partners aan werk en zingeving te helpen. Werk heeft het potentieel om een verenigende kracht te zijn te midden van de snelle veranderingen van onze tijd. Denk hierbij aan fundamentele maatschappelijke verschuivingen zoals individualisering, consumentisering, een afname van de maatschappelijke betrokkenheid en dus een verandering in de manier waarop mensen zich organiseren. Betekenen individualisering en de afname van de burgerlijke verantwoordelijkheid eenvoudigweg dat we evolueren naar een minder meelevende samenleving?

Je kunt er ook met een andere blik naar kijken, wanneer we deze punten verbinden met een ander prominent fenomeen: de opkomst van 'Employers with a Heart'. Historisch gezien worden werk en privéleven gescheiden, een norm die vooral geldt voor de Nederlandse samenleving. Niettemin zijn deze grenzen in de loop van de tijd vervaagd. Versneld door de pandemie, die de laatste barrières heeft weggenomen en 'thuiswerken' de nieuwe norm heeft gemaakt. Welke rol speelt de werkgever in deze nieuwe wereldorde?

Werk wordt steeds meer gezien als een plek waar zelfontplooiing plaatsvindt. Voor kenniswerkers is werken voor een werkgever zonder visie niet langer houdbaar - een realiteit waar werkgevers zich bewust van worden. Bedrijven zijn hun kernidentiteit aan het vormgeven rondom maatschappelijke verantwoordelijkheden, om beter aan te sluiten bij zowel hun werknemers als klanten. Daarnaast worden werknemers veranderambassadeurs binnen en buiten hun werkplek, waardoor 'gemeenschappen' ontstaan die zich om hen heen verzamelen.

Deze gemeenschappen die georganiseerd zijn vanuit werk, zouden wel eens de alternatieve manier kunnen zijn waarop mensen zich verenigen. Ze kunnen dienen als platforms die mensen samenbrengen als vrijwilligers, pleitbezorgers en activisten. Ook zijn ze in verschillende aspecten van de samenleving verweven, waaronder werkplekken, scholen, universiteiten en buurten. Ze kunnen zelfs een rol op zich nemen die traditioneel geassocieerd wordt met je 'extended family' zoals tante en ooms, grootouders, neven en nichten. Deze gemeenschappen worden ook gekenmerkt door hun inclusiviteit, met open en 'vloeibare' grenzen en worden gevormd rond allerlei thema's, van duurzaamheid tot diversiteit, gelijkheid en inclusie, van religie tot hobby's.

Volgens mij is Expat Spouses Initiative, ontstaan vanuit de breuklijn van de opkomende tijden, ook een poging om uit een (internationale) bubbel te stappen. Terwijl we op zoek zijn naar onze identiteit, stellen we tweedelingen zoals lokaal of internationaal, sociaal of professioneel, overheid of markt, kwetsbare groep of onbenut talent, technologisch of niet-technologisch ter discussie. Als gemeenschap vinden we een weg vooruit door verbinding te maken met 'locals'.

Zullen we getuige zijn van meer verenigingen die transformeren in gemeenschappen? Kunnen we verwachten dat gepolariseerde tweedelingen, in verschillende domeinen, een middenweg zullen vinden? Welke rol zullen internationals spelen bij het vormgeven van een mondiale Brabantse regio? En hoe kan de identiteit van de lokale bevolking evolueren terwijl zij blijven wonen in en bijdragen aan een internationaal Brabant? Ik kijk er naar uit om het samen uit te zoeken.

Met vriendelijke groet,
Kavitha Varathan
Oprichter van het Expat Spouses Initiative in Eindhoven

BrabantKennis
aan Maybe

Beste Maybe,

Tot nu toe hebben we veel gelezen en geleerd over vormen van vereniging die de meesten wel kennen. Denk aan muziekverenigingen, of sport. Ook lazen we over de manier waarop expats zich organiseren en hoe zij aansluiting zoeken binnen of buiten hun bubbels. Daar lazen we over het belang van zelfontplooiing en de vorming van gemeenschappen, versus traditionele verenigingen.

We schrijven jou om te vragen hoe jij je met jouw 'Drag Up Family' verenigt. Welke behoefte vervult deze familie binnen jouw queer community? Herken jij de zoektocht naar zelfontplooiing, en zo ja, hoe hebben jullie deze ingevuld? En zijn jullie als Drag Up Family formeel georganiseerd, of zie je het juist als een informeel netwerk?

We kunnen ons voorstellen dat je vanuit de queer community nog steeds veel uitdagingen tegenkomt in de (Brabantse) samenleving. Klopt dat? Op wat voor manier helpt jouw familie je hiermee om te gaan?

Met vriendelijke groet,
 BrabantKennis

Maybe aan
BrabantKennis

Beste BrabantKennis,

Wat een vragen! Deze kan ik niet alleen beantwoorden. Daarom ben ik in gesprek gegaan met twee lieve mensen uit de Bossche queer community. We vertegenwoordigen ieder een andere generatie. Zo overleefde Jan van Velthoven de watersnoodramp én de heteronormatieve droogte van de jaren vijftig. Dakota Magdalena Mokhammad scrollt als een malle door haar social media feed en heet MissPeukie in drag. Mij kun je Malou van Doormaal noemen, maar ook Maybe Boozegeoisie, in dragjaren al bijna 60. We zijn verbonden via de Academie voor Beeldvorming, waar Malou artistiek leider is, Maybe Special Manager, Jan bestuurslid, MissPeukie schoonmaker en Dakota onderdeel van de Drag Up Family.

We delen onze ervaringen hoe wij ons als queer people verenigen in formele én informele netwerken.

Het woord queer wordt nog niet zo lang gebruikt. Vroeger was dat de gayscene. Actiegroepen heetten de Rooje Flikkers of de Roze Driehoek. Er ontstonden ook formele verenigingen die bestuurlijk, wetgevend en uitvoerend actief waren. Zo was Jan betrokken bij de oprichting van het COC 's-Hertogenbosch in 1975. Daar werden lokale opvang, voorlichting en praatgroepen georganiseerd. Soms zaten er wel 52 mensen in zo'n praatgroep, die soms in iemands woonkamer werd georganiseerd. Kun je het je voorstellen?

Dakota is opgegroeid in Kazachstan, waar veel anti-homopropaganda bestaat en herkent het ingewikkelde proces van zelfacceptatie. Dakota: 'Homo's worden daar gezien als monsters. Toen ik op mijn twaalfde naar Nederland kwam, kreeg ik een dikke error in mijn hoofd. Een van mijn beste

vrienden kwam uit de kast als transman en ineens moest ik met zo'n 'monster' in gesprek. Mijn wereldbeeld werd omver gegooid. Het is sowieso wennen als je uit een post-Sovjetland komt. Daar denk je vanuit het collectief, maar in Nederland rook ik de frisse lucht van individuele vrijheid. Dat begon bij een ijscokraam. Kies ik voor dat populaire ijsje omdat ik het lekker vind, of omdat dat van me wordt verwacht? Dat bouwde zich op tot vragen als: met wie wil ik in bed liggen? Bevalt het me wat ik in de spiegel zie? Dit had ik allemaal onderdrukt in Kazachstan.'

Ik, Maybe, ben zelf geboren en getogen Brabander en herken de zoektocht naar vrijheid. Het was eenzaam op het Brabantse platteland. Over homoseksualiteit werd niet gesproken, er werd vooral mee werd gescholden. Toen ik op vakantie in Italië een biseksueel meisje leerde kennen, vond ik dat direct interessant. Maar ik kon nergens naartoe met mijn gevoelens. Ik vond uiteindelijk een homojongerenforum op internet, Expreszo, waar ik stiekem inlogde. Dat heeft me echt geholpen. Het is wezenlijk om mensen te leren kennen waarin je je niet hoeft te verantwoorden voor je identiteit. Verenigen is niet alleen leuk, het is een noodzaak.

Tijdens de jeugd van Jan bestond de openheid van sociale media nog niet. Daar was activisme echt nodig om het gedrag en de wetgeving in de maatschappij te veranderen. Jan: 'Tot 1971 was het op basis van Artikel 248bis nog verboden voor homo's van 21+ om een relatie te hebben met iemand van 21-. Mensen hebben daarvoor gewoon in de gevangenis gezeten! Ook mochten mensen van hetzelfde geslacht niet trouwen.' Toen de NS het waagde om een weekendkorting te geven aan echtparen ging Jan op de barricaden. Het was discriminerend, dus ze maakten een loket om te trouwen op perron 1. Jan: 'We wilden onszelf zijn en eisten daarvoor zichtbaarheid, rechtsgelijkheid en levensplezier.'

Niet alleen ludiek, soms moesten we er letterlijk voor knokken en dat deden we.'

In de queer gemeenschap is een groot gevoel van respect voor deze geschiedenislessen. Zichtbaarheid en zelfbewustzijn zijn een constante rode draad in het activisme. Drag heeft altijd al bestaan, in alle culturen, bij alle genders en vanuit een scala aan motivaties. Soms is het een persoonlijke zoektocht naar identiteit, soms een vorm van activisme of entertainment. 'Zonder drag zou mijn transitieproces veel moeilijker, intenser en pijnlijker zijn geweest. Het heeft het makkelijker, mooier en veiliger gemaakt,' zegt Dakota.

Het raakt me dat Dakota dat zegt. Eenzaamheid is voor mij altijd een belangrijke drijfveer geweest. In 2016 startte ik met wat nu de Drag Up Family heet. Ik nodigde vrienden uit in mijn woonkamer om te experimenteren met drag make-up en looks. Eigenlijk doen we dat nog steeds, al is de woonkamer vervangen door musea, festivals, podia en publieke achterkamertjes. En doe ik het gelukkig niet meer in m'n eentje. Soms organiseren we kleinschalige community-events, optredens, workshops of grotere events. Welke vorm het ook krijgt, het is altijd ook een vorm van activisme. Ludiek, maar dan net wat anders.

Maar er is nog veel werk te verzetten. Toen recent het Queer Arts Festival in Den Bosch plaatsvond waren er overwegend positieve reacties. Toch bleek een enkeling bezwaar te hebben en werd het plusje van de LHBTQIA+-gemeenschap vergeleken met pedofilie tijdens een inspraakavond in de gemeenteraad. De politiek bleef overwegend stil. Het Brabants Dagblad gebruikte daarna een foto van de Drag Up Family bij een artikel over de inspraakavond, terwijl we hier niks mee te maken hadden. Dat is pijnlijk en heeft schadelijke effecten op de

mentale gezondheid en beeldvorming. Natuurlijk kunnen wij goed voor onszelf opkomen, maar meer steun vanuit de politiek en meer zorgvuldigheid door de media is nodig. Gelukkig zijn wij een family en hebben we veel steun gehad aan elkaar. Dakota: 'Je kunt zo'n incident makkelijk wegwuiven, maar door de verontwaardiging in de groep over het artikel voelde ik veel steun van iedereen.' Jan relativeert de representativiteit van dit incident: 'Als er 150.000 mensen positief zijn en 50 negatief zul je vooral last hebben van die laatste. Zoek je kracht en laat je niet ontmoedigen door onvermijdelijke zwaktes.'

Om dat op een veilige manier te doen, is het belangrijk dat er een steady gemeenschap is om op terug te vallen. Dat georganiseerde fundament waar Jan onderdeel van was, lijkt minder vanzelfsprekend te zijn geworden. Gelukkig zie ik de laatste paar jaar steeds meer beweging. De oprichting van GSA's (Gender & Sexuality Alliance) op middelbare scholen, bewustwording bij sportvereniging en politie, de aandacht tijdens culturele evenementen, de opkomst van drag houses en allerlei feestjes. Er zijn zoveel goede initiatieven, dus hoe kunnen we bouwen aan structurele ruimte voor queerness?

Het is een uitdaging om de incidentele aandacht om te buigen naar langdurige betrokkenheid. Want hoe kunnen we de zorg die achter de schermen nodig is organiseren? Daarvoor is tijd nodig en geld. Want je verenigen vraagt inzet, moed en volharding van de community. Maar het scheppen en onderhouden van de randvoorwaarden vragen ook een duidelijke visie en continuïteit. Vanuit de Drag Up Family proberen we deze veiligheid te bieden, maar dat is helaas vaak onbetaald werk.

Dus de boodschap lijkt me duidelijk: Give us some moneys honeys!

xoxo

Maybe Boozegeoisie

[BrabantKennis](#)
[aan Arend](#)

Beste Arend,

We zijn met de brief van Maybe en de Drag Up Family gedoken in de belevingswereld van de Bossche queer community. Een vrij specifieke, niche, community. En misschien daarmee ook een bubbel?

Ook iemands culturele en etnische achtergrond kan een reden zijn om elkaar te vinden in een bubbel. Jij bent recentelijk gepromoveerd op onderzoek naar etnische diversiteit in voetbalverenigingen. We zijn erg benieuwd naar jouw bevindingen. De voetbalclub wordt in anekdotes vaak aangehaald als een plek waar iedereen elkaar ontmoet. Klopt dat wel? Kortom, zijn voetbalverenigingen volgens jou bubbelverbinders, of juist bubbelmakers?

We zijn benieuwd!

Met vriendelijke groet,
BrabantKennis

Scan de QR code voor het
onderzoek van Arend

Arend aan
BrabantKennis

Beste BrabantKennis,

Bedankt voor jullie brief. Ik draag graag bij aan deze briefwisseling door in te gaan op de uitkomsten van mijn promotieonderzoek naar de relatie tussen etnische diversiteit en lidmaatschap van voetbalverenigingen.

De etnische diversiteit van Nederland groeit al decennialang. Sinds afgelopen jaar heeft ruim een kwart van de Nederlandse bevolking een migratieachtergrond. Brabant behoort daarin tot de middenmoot van Nederland en de komende jaren zal de etnische verscheidenheid ook onder Brabanders verder toenemen. Aangezien verenigingen bij uitstek lokale organisaties zijn, heeft een veranderende samenstelling van een stad, wijk of buurt ook zijn weerslag op het verenigingsleven. Dat geldt zeker ook voor het voetbal.

De groeiende deelname van Nederlanders met een migratieachtergrond in het amateurvoetbal doet bij tijd en wijle de nodige stof opwaaien. Zo stelde Johan Derksen in 2016 in het televisieprogramma Voetbal Inside dat amateurclubs 'naar de klote' gaan wanneer veel Nederlanders met een Marokkaanse achtergrond lid worden. Ook vanuit de overheid werd vaak met argusogen naar 'migrantenclubs' gekeken met als voornaamste argument dat die niet bevorderlijk zouden zijn voor de integratie. Toch worden sportverenigingen, met de voetbalclub als boegbeeld, ook regelmatig aangevoerd als organisaties die bij uitstek in staat zijn om Nederlanders met verschillende etnische achtergronden dichterbij elkaar te brengen. Het populaire idee dat sport verbreedert en dwars door etnische scheidslijnen heen snijdt, is in menig beleidstekst terug te vinden. De voetbalvereniging is daarmee ook potentieel

beleidsinstrument dat sociale cohesie in een steeds diverser wordende samenleving juist kan bevorderen.

De standpunten over de relatie tussen etnische diversiteit en lidmaatschap van sportverenigingen zijn dus nogal verschillend. Opmerkelijk genoeg is er in al die jaren op dit gebied nauwelijks grootschalig onderzoek verricht. Vandaar mijn onderzoek waarin ik het voetbalverenigingslidmaatschap van ruim twee miljoen Nederlanders over een periode van tien jaar heb bestudeerd.

Allereerst blijkt dat de etnische achtergrond van Nederlanders een beslissende rol speelt in de kans dat zij lid zijn en blijven van voetbalverenigingen. Het gaat daarbij niet zozeer om iemands specifieke achtergrond, maar om de mate waarin men leden met dezelfde etnische achtergrond kan treffen. Zo blijven leden aanzienlijk langer lid van een vereniging als daarbinnen veel leden uit de eigen etnische groep zijn.

Binnen de meeste voetbalclubs zijn Nederlanders met een migratieachtergrond in de minderheid, wat ertoe leidt dat zij sneller uitstromen. Maar als de rollen zijn omgedraaid en leden met een Nederlandse achtergrond een kleine minderheidspositie innemen binnen een voetbalclub, dan stromen zij even snel of zelfs nog iets sneller uit dan leden met een migratieachtergrond. Aan Nederlanders met een migratieachtergrond wordt nog wel eens een gebrekkige verenigingscultuur toegeschreven, wat zou moeten verklaren waarom zij minder of korter deelnemen aan verenigingen. Dit blijkt op basis van mijn onderzoek niet te kloppen.

Het feit dat leden een voorkeur geven aan clubs met leden met dezelfde etnische achtergrond zorgt via selectieve in- en uitstroom voor etnische segregatie tussen clubs. Dit houdt in dat Nederlandse voetbalclubs geen perfecte

afspiegeling vormen van de Nederlandse samenleving, maar aanzienlijk homogener zijn dan je alleen op basis van kans zou mogen verwachten.

Tegelijkertijd blijkt dat de verenigingsdeelname van Nederlanders met een migratieachtergrond ondanks hun minderheidspositie jaar in jaar uit toeneemt. Samen met een ontwikkeling naar grotere verenigingen (o.a. door fusies) worden de ledenbestanden van veel voetbalclubs daardoor steeds diverser. Dit betekent ook dat zij - als gevolg van het soort-zoekt-soortprincipe - te maken krijgen met een hoger gemiddeld verloop.

Daar komt nog bij dat mijn onderzoek laat zien dat zowel leden met een Nederlandse achtergrond, als die met een migratieachtergrond, sowieso sneller uitstromen als er sprake is van veel verschillende etnische achtergronden binnen een vereniging. Vermoedelijk doordat een veelvoud aan verschillen de sociale omgang tussen leden kan bemoeilijken. Zo leidt etnische diversiteit op twee manieren tot meer ledenverloop onder verenigingen.

Sportverenigingen vormen een fundamenteel onderdeel van onze sportinfrastructuur en fungeren als ontmoetingsplaats van miljoenen Nederlanders. Daarom pleit ik voor meer steun van overheid en koepelorganisaties aan sportverenigingen om uitdagingen op het gebied van etnische diversiteit het hoofd te bieden. Dat kan bijvoorbeeld met het tijdelijk aanstellen van betaalde krachten die clubs adviseren en helpen bij het diversiteitsbeleid, het invullen van kaderfuncties en het opstellen van toekomstbestendig beleid. Door specifiek aandacht te schenken aan een inclusieve clubcultuur zullen leden met verschillende achtergronden zich meer op hun gemak voelen. Dat is hard nodig aangezien veel verenigingen daar op eigen kracht niet aan toe zullen en kunnen komen. Dat mensen met dezelfde achtergrond of kenmerken elkaar

opzoeken en eerder duurzame sociale relaties vormen is overigens niets nieuws en zien we terug in vrijwel alle vrijwillige verbanden die mensen met elkaar aangaan. Vanuit dat perspectief hoeven we het bestaan van etnisch homogene clubs in het geheel niet te wantrouwen en moeten we die juist vaak koesteren.

Dit geldt in het bijzonder voor het bescheiden aantal clubs dat zich richt op specifieke minderheidsgroepen. Zij bieden Nederlanders met een migratieachtergrond namelijk de lidmaatschapservaring die voor sporters met een Nederlandse achtergrond vanzelfsprekend is. Daarmee vervullen ze een belangrijke rol in de insluiting van minderheden in de georganiseerde sport. Voor de omgang met etnische verschillen in de georganiseerde sport bestaat dus ook geen one size fits all-benadering. Enerzijds omdat de wens voor diverse verenigingen niet een-op-een aansluit op hoge deelname en duurzaam lidmaatschap, en anderzijds omdat de etnische samenstelling van bewoners per plek sterk kan verschillen.

In het algemeen zullen verenigingen in zeer etnisch gefragmenteerde buurten en dorpen - ondersteund door de (lokale) overheid en koepelorganisaties - manieren moeten vinden om negatieve effecten van etnische diversiteit op lidmaatschap te matigen om ook in de toekomst bewoners aan zich te blijven binden. Op minder diverse plekken of in gemeenten met één grote minderheidsgroep, zoals mijn eigen woonplaats Gouda, is meer ruimte voor relatief homogene verenigingen, waarbij de insluiting van minderheidsgroepen een continu aandachtspunt blijft.

Met vriendelijke groet,
Arend van Haaften,
Socioloog

BrabantKennis aan
Evelien en Frank

Beste Evelien en Frank,

In onze briefwisseling zijn we tot nu toe nog niet diep ingegaan op een belangrijk type vereniging: de kunst- en cultuurverenigingen. Hopelijk kunnen jullie ons daarbij helpen, want het is een sector onder druk.

Jullie hebben het vast gelezen in de brief van Peter en Cecile: 'De krimp zit bovenal bij de kunst-, cultuur en hobbyverenigingen'. Vanuit KunstLoc, de kennis- en uitvoeringsorganisatie van de Provincie voor het brede kunst- en cultuurveld, zijn jullie als adviseurs nauw betrokken bij de amateurkunstverenigingen van Brabant. Ondanks dat we blij zijn om te horen dat het goed gaat met de carnavalsverenigingen, vragen we ons af of we ons zorgen moeten maken over het bredere verenigingsveld binnen kunst en cultuur. Herkennen jullie het beeld dat naar voren komt uit het nationaal verenigingsonderzoek?

Hoe zien jullie de rol van amateurkunstverenigingen in de Brabantse samenleving? Ontmoeten verschillende soorten Brabanders (als je kijkt naar inkomen, leeftijd, geaardheid, etc.) elkaar bij deze verenigingen, of zijn verenigingen vooral gevuld met gelijkgestemden? En welke rol neemt de overheid in het vitaal houden van het Brabantse verenigingsleven, en hoe voorzien jullie dat dit de komende jaren gaat verlopen?

Met vriendelijke groet,
BrabantKennis

Evelien en Frank
aan BrabantKennis

Beste BrabantKennis,

Bedankt voor jullie vragen, we gaan hier graag op in. Het klopt dat het er niet zo goed voor staat met de culturele vereniging. We herkennen, uit veel gesprekken die we voeren, het tekort aan vrijwilligers en leden. We zijn ons door de vermarkting van de samenleving meer als consument gaan gedragen. Het Sociaal en Cultureel Planbureau schreef dat al in 2010 in de 'Toekomstverkenning Kunstbeoefening'. Dit komt het saamhorigheidsgevoel en de 'handen-uit-de-mouwen-mentaliteit' niet altijd ten goede. We hebben het allemaal zo druk gekregen dat we onze tijd goed moeten indelen. Bij een vereniging gaan, waar dan meer van je wordt verwacht dan alleen de kunst beoefenen, sneuvelt dan nog wel eens.

Maar laten we niet meteen de problemen induiken. Er gebeurt ook veel moois in de wereld van amateurkunstverenigingen. Bijna de helft van alle Brabanders houdt zich met kunst bezig als beoefenaar. De helft daarvan doet dat binnen één van de 1808 Brabantse formele verenigingen, de andere helft doet het in informeel verband. Denk aan het spelen in een band of schilderen op je zolderkamer. Onder een amateurkunstvereniging verstaan we een groep mensen die in formeel verband in de vrije tijd aan kunst doet. Denk aan toneelgroepen, fanfares en koren, maar ook fotoclubs, jeugdcircussen en hiphopgroepen.

De amateurkunst is een belangrijk maatschappelijk gegeven. Zeker in Brabant, de provincie met de meeste amateurkunstverenigingen van het land. Dit zorgt vaak wekelijks voor ontmoeting door samen te repeteren, op te treden of lessen te volgen.

Wij zien dat deze verenigingen sociale voorzieningen zijn die een bijdrage leveren aan lokale maatschappelijke participatie, aan de sociale binding en verbinding in hun lokale gemeenschap en aan het welbevinden van burgers in zijn algemeenheid. Gewoon door er te zijn en mensen bij elkaar te brengen.

Het is in eerdere brieven al genoemd; er zijn ook problemen. De wereld verandert continu en het overheidsbeleid verandert niet altijd snel genoeg mee. We zien een kanteling van het organiseren op discipline-niveau naar waardenniveau. Een voorbeeld is de brief van Maybe waarin wordt geschreven dat de queer- community zich niet rondom een discipline organiseert, maar activiteiten organiseert waarin zij zich vrij voelen. Ook jongeren verenigen zich steeds minder op discipline en vaker online. De individualisering van cultuur is al lange tijd in gang. Een leven lang lid zijn bij een vereniging is geen vanzelfsprekendheid meer. Zo is de helft van de Brabantse amateurkunstenaars geen lid van een vereniging. Subsidieregelingen van de overheid zijn momenteel meer gericht op de klassieke verenigingen en dit kan voor een onevenredige verdeling zorgen. Gelukkig zijn er inmiddels op sommige plekken, zoals in Eindhoven, laagdrempelige subsidieregelingen waar jongeren geld kunnen aanvragen.

Jullie hadden het over het samenbrengen van mensen uit verschillende sociale bubbels. We zien dat de amateurkunstverenigingen een plek zijn waar Brabanders van verschillende leeftijden, opleidingsniveaus en achtergronden elkaar tegenkomen. Maar toch is dat niet altijd zo. Soms is het ons-kent-ons en is het voor bestuurders lastig om actief aan diversiteit en inclusie te werken. Hoewel dit juist een deel van de oplossing kan zijn is er, mede door de hoge regeldruk, vaak geen ruimte om dit als actiepoint op te pakken.

De verhouding tussen overheid en vereniging blijft continu veranderen. In de afgelopen jaren zijn we als overheid meer en meer van verenigingen - en dus hun vrijwillige bestuurders - gaan eisen. Er is complexiteit toegevoegd door regelgeving. Als overheid kun je als er een subsidierelatie is eisen stellen aan verenigingen. Daar is in veel gevallen best wat voor te zeggen, het is immers belastinggeld. Maar als je het moeilijk hebt, weinig menskracht, kennis van weer nieuwe juridische eisen of verduurzamingsvraagstukken is het helpend als er iemand met kennis van zaken naast je gaat staan en zegt 'we zijn blij dat je er bent. Je bent van grote waarde. Hoe gaat het? Kunnen we je ergens mee helpen?' Die ondersteuning is nu per gemeente verschillend. De eis om te vernieuwen, te verduurzamen of inclusiever te worden zou daarom wat ons betreft hand in hand moeten gaan met het bieden van ondersteuning.

Die ruimte die wordt gecreëerd door ondersteuning kunnen verenigingen gebruiken om zichzelf eens goed onder de loep te nemen. We zien dat dat belangrijk is om nieuwe leden en vrijwilligers te binden. Goed kijken naar je club: wie zijn jullie, wie wil je over 10 jaar zijn, wat wil je uitstralen en wat is je maatschappelijke waarde? Als je goed weet waar je voor staat als vereniging kan je dat beter uitdragen en mensen aan je binden.

Als we dieper ingaan op de rol van de overheid vinden we dat de eerdergenoemde sociale en maatschappelijke waarde van amateurkunst wat ons betreft redenen zijn om ervoor te zorgen dat deze behouden blijft. Het is meer dan een particuliere hobby. Maar door bezuinigingen, het ontbreken van een beleidsprogramma voor amateurkunst en beleidskeuzes van provincies is er sinds 2010 flink bezuinigd op de culturele infrastructuur. De amateurkunst is meer als 'markt' beschouwd. Dit proces is beschreven in het rapport 'Revitalisering Amateurkunst' van adviesbureau BMC uit 2021.

Vroeger had elke gemeente een kunstinstelling waar iedereen betaalbaar kunstdisciplines kon beoefenen. Deze zijn door bezuinigingen verdwenen of moesten zich op cultuureducatie richten. Wat gebeurde: veel professionals zochten werk in andere branches, met veel verloren kennis tot gevolg. Sommigen werden noodgedwongen zzp'ers. De prijs voor het beoefenen van kunst is door de marktwerking hoger geworden of de zzp'ers werken onder een realistische prijs. Dit maakt kunst beoefenen voor een grote groep Brabanders moeilijker bereikbaar en leidt ertoe dat het vooral in bepaalde sociale kringen, bubbels zo je wilt, wordt gebezigd. Het potentiële verbindende karakter is hierdoor verminderd. Levensvatbaarheid van de verenigingen is in onze optiek wel degelijk een overheidstaak. Dit kan prima samengaan met vormen van marktwerking met als voorwaarde dat het toegankelijk blijft en er een goede beroepspraktijk is voor de kunstdocent.

De landelijke overheid neemt de amateurkunst zeer serieus. Het goede nieuws is dat voormalig demissionair staatssecretaris Uslu een Nationaal Akkoord Amateurkunst aan het voorbereiden is. Ze zet in op een akkoord met afspraken tussen het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Interprovinciaal Overleg en Vereniging Nederlandse Gemeenten om een structurele, samenhangende aanpak voor ondersteuning van amateurkunstgroepen te realiseren. Hoe dit uit gaat pakken in een volgend kabinet gaan we zien.

Genoeg werk aan de winkel om cultuurdeelname voor de Brabander bereikbaar te maken.

Met vriendelijke groet,
Namens Kunstloc, Evelien Nelemans-Wouters
en Frank de Jong

BrabantKennis
aan Claudia

Beste Claudia,

We zijn bijna aan het einde van onze briefwisseling. We lazen al verschillende inzichten over de vitaliteit van het Brabantse verenigingsleven (of juist het gebrek daaraan) vanuit meerdere invalshoeken zoals sport, muziek, kunst en cultuur.

Zo konden we ook lezen dat het vooral in Noordoost- en West-Brabant bovengemiddeld slecht gaat met het verenigingsleven. Tegelijkertijd zagen we jou in het programma 'Ministerie van Brabantse Zaken' op Omroep Brabant enthousiast vertellen dat het met het Steenbergse verenigingsleven juist goed gesteld is.

Hoe ziet het verenigingsleven in Steenbergen er uit en wat zorgt ervoor dat het zo levendig is? Kun je vertellen waarom je denkt dat Steenbergen anders is dan andere plaatsen? Kortom, wil je het 'geheim van Steenbergen' met ons delen, zodat we ook in de rest van het Brabantse verenigingsleven kunnen profiteren van jouw inzichten en energie?

Met vriendelijke groet,
BrabantKennis

Claudia aan
BrabantKennis

Beste BrabantKennis,

Jullie vragen me wat het 'geheim van Steenberg' is. Prachtige vraag, ik denk echter dat het geheim van een fijne, initiatiefrijke, bruisende samenleving in de inwoners zelf zit. Verenigen gebeurt niet alleen in verenigingen, maar ook rondom initiatieven. De mensen pakken zaken samen op. Wil je graag een speeltuin in je wijk? Zoek medestanders, sponsors, ga in gesprek met de gemeente, stroop je mouwen op en ga aan de slag om dit burgerinitiatief vorm te geven. Zo zijn er enorm veel voorbeelden: een voedseltuin, speelbos, hondenspeeltuin, evenementen, kunstwerken, erfgoed, sport- en cultuurverenigingen, Plusbus... allemaal prachtige initiatieven en activiteiten die door 'verenigde' inwoners van onze gemeente zijn geïnitieerd, georganiseerd en uitgevoerd.

Op de vraag waarom het Steenbergse verenigingsleven floreert heb ik geen pasklaar antwoord. Ik heb geen onderzoeken, cijfers en bewijzen om hard te kunnen maken wat mijn ervaring en gevoel me ingeeft. De zaken die ik omschrijf zijn gebaseerd op mijn persoonlijke ervaring en overtuiging en zullen, als je ze gaat onderzoeken, vast factoren zijn die een positieve bijdrage leveren aan een fijne leefomgeving.

Ten eerste hebben we in Steenberg, gelukkig in tegenstelling tot wat in de brief van Peter en Cecile wordt genoemd, bij de gemeente ambtenaren, gemeenteraads- en collegeleden die meedenken en randvoorwaarden scheppen die bijdragen aan succeservaringen bij initiatiefrijke inwoners. Een voorbeeld hiervan is het initiatievenfonds. Ook het simpelweg ter beschikking stellen van verkeersborden en afzethekken maakt dat een bestuurder of vrijwilliger van een vereniging zich gesteund voelt bij het organiseren van een evenement. Weet je de weg niet binnen het gemeentehuis? Daar zijn kerncoördinatoren voor die je op weg helpen en deuren voor je openen. Hiermee probeert de gemeente zo toegankelijk mogelijk te zijn.

Ten tweede zorgt positieve beeldvorming ook voor inspiratie. 'Wie goed doet, goed ontmoet' en 'een blij gezicht opent alle harten', zomaar wat tegeltjeswijsheden met daarin de boodschap dat positiviteit aanstekelijk werkt. In Steenberg hebben we lokale media (kranten, televisie en socials) die verenigingen, burgerinitiatieven en evenementen de aandacht geven die ze verdienen.

Ten derde wil ik opmerken dat we een gemeente zijn van bijna 25.000 inwoners, verdeeld over zes (dorps)kernen. Hiermee blijft het 'klein', maar wel groot genoeg om alle voorzieningen op loop- of fietsafstand te hebben. Alle zes kernen hebben allemaal hun eigen karakter, identiteit, rijke geschiedenis en verenigingsleven. Je ziet als inwoner heel concreet wat jouw vereniging of initiatief doet met je eigen buurt en leefomgeving. Dat is wellicht anders in een grotere stad of juist een kleiner dorp. In een grotere stad mis je misschien de directe invloed en in kleinere plaatsen zijn weer minder voorzieningen.

Wat betreft je vraag over ontmoetingen tussen mensen uit verschillende 'bubbels': de behoefte van de mens aan verbintenis met gelijkgestemden is denk ik van alle tijden, dat blijkt ook uit de brieven van Thijs en Arend. Deze behoefte ligt mijns inziens ten grondslag aan ons rijke verenigingsleven. Kerken, politieke partijen en de lange bestaansgeschiedenis van veel van onze verenigingen laten dit zien.

Echter, de samenstelling van de inwoners van Steenbergen verandert ook continu, door vergrijzing en migratie bijvoorbeeld. Niet iedereen uit verschillende leeftijdsgroepen of achtergronden kent elkaar. Deze mensen treffen elkaar dus niet als vanzelfsprekend in onze verenigingen. Als verenigingsondersteuner kan ik hierin een rol spelen. Ik kom op veel plaatsen, soms ben ik 's ochtends in een verzorgingshuis en sta ik 's middags voor een klas basisschoolkinderen. Ik ken de verenigingen, hun problemen, wensen en dromen. Zo zie ik ook de mogelijkheden en kansen! Ik leg zo verbanden tussen 'bubbels' en deel daarnaast vakinhoudelijke kennis over culturele disciplines. Kortom, verenigingsondersteuning helpt onze verenigingen te blijven bestaan én bij te dragen aan de sociale cohesie en is daarmee erg waardevol. Ook hier geldt dat het formaat van Steenbergen helpend is doordat het voor mij overzichtelijk is. Ik ken de verenigingen en de verenigingen kennen mij. Hoe groter de gemeente, hoe langer het duurt voor dat het geval is.

Ook de vereniging kan zelf wat doen. Je hebt als het wat minder gaat met je vereniging twee keuzes: zeggen 'dat het niet goed gaat' en een afwachtende houding aannemen óf constateren dat het tijd is om in actie te komen, je mouwen opstropen en aan de slag gaan!

Ik sluit af met mijn stellige overtuiging dat je met een fikse dosis positieve energie en enthousiasme, samen met elkaar kunt bouwen aan een rijk leven.

Groetjes Claudia de Groen,
Cultuureducatie intermediair en verenigingsondersteuner
in de gemeente Steenbergen

Conclusie

De centrale vraag die we in deze publicatie proberen te beantwoorden is: in hoeverre kunnen verenigingen een sociaal bindmiddel zijn in tijden van (een gevoel van) toenemende polarisatie? Verenigingen worden, zeker in Brabant, vaak aangehaald als plekken waar we elkaar als Brabanders nog ontmoeten, waar de polarisatie doorbroken wordt en we elkaar nog zien. Wij gingen op pad met de vraag in hoeverre dit beeld, of deze mythe, ook op waarheid berust. Zijn verenigingen bubbeloverstijgende plekken van gemeenschapszin of wellicht juist bubbels waar we ons comfortabel in terugtrekken? Het antwoord is, zoals vaker, genuanceerd.

Bewuste bubbels

Ten eerste zien we dat verenigingen van oudsher niet noodzakelijk gericht zijn op het bijdragen aan maatschappelijke cohesie. Verenigingen ontstaan vaak uit een gevoel van betrokkenheid. Dat kan betrokkenheid zijn bij een maatschappelijk vraagstuk, zoals bij politieke verenigingen, of in reactie op een ervaren probleem zoals verenigingen die zich inzetten voor emancipatie. Ook betrokkenheid bij een buurt, wijk of stad of betrokkenheid bij een sport of kunst- en cultuuruiting kan reden zijn om een vereniging op te richten, je erbij aan te sluiten en/of een actieve rol te vervullen in een vereniging. Die verenigingen kunnen bijdragen aan maatschappelijke cohesie, maar er evengoed op gericht zijn om maatschappelijke verandering teweeg te brengen en juist de saamhorigheid of eensgezindheid van de dominante groep te bevragen. In het verleden ging dat in Brabant bijvoorbeeld over verenigingen van katholieken die zich samen inspanden voor emancipatie van deze geloofsbelijdenis. In dit geval verbinden verenigingen eensgezinden en bieden ze hen een veilige plek om samen te komen. Maar tegelijkertijd hebben ze ook een verdelende werking.

Dat dit niet alleen in het verleden speelt maar ook nu nog het geval is, laat bijvoorbeeld Arend van Haaften zien in zijn onderzoek naar etniciteit en voetbalverenigingen. Etnisch homogene voetbalverenigingen bieden een veilige plek voor gelijkgestemde voetballers. Maybe Boozegeoisie gaat nog een stap verder en benadrukt het belang van een eigen vereniging om jezelf te kunnen zijn. Het is zelfs van levensbelang als je kijkt naar de hoge zelfmoordcijfers onder queer mensen. Een plek waar je niet hoeft uit te leggen waarom je doet wat je doet en bent wie je bent, even vrij van het gevoel anders te zijn dan de maatschappelijke norm voorschrijft. In deze voorbeelden bieden verenigingen dus juist een plek waar je niet met anderen samenkomt en geen mensen uit andere bubbels ontmoet. Er worden juist welbewust bubbels gecreëerd.

Potentie tot verbinding

Ten tweede hebben verenigingen wel degelijk de potentie om mensen bij elkaar te brengen. Maar verenigingen zijn niet alleen bubbels. Thijs Kemmeren gaat zelfs zo ver dat hij verenigingen ziet als dragers van democratie. Verenigingen dagen mensen uit om het eens te worden met elkaar, om samen iets op te bouwen. Specifiek voor nieuwkomers bieden verenigingen kansen om te leren van anderen en om op te klimmen op de sociale ladder via bijvoorbeeld bestuursfuncties. Kavitha Varatan ziet als nieuwkomer in Brabant die comfortabele bubbel als een veilige plek van waaruit gezamenlijk het contact met anderen kan worden gelegd. Wat wellicht te spannend is als eenling wordt vergemakkelijkt door het samen te doen. Op die manier functioneert een eigen bubbel als een stapsteen in de integratie in de samenleving. Dat dit niet alleen geldt voor nieuwkomers laten Evelien Nelemans-Wouters en Frank de Jong van Kunstloc zien. Zij halen onderzoek aan waaruit blijkt dat sociale binding, participatie en welbevinden van mensen wordt gestimuleerd door ontmoeting in verenigingen. Daarom zouden we volgens hen kunst- en cultuurverenigingen dan ook niet moeten zien als een particuliere hobby, maar als een maatschappelijke voorziening.

Wat uit deze brieven naar voren komt is het idee dat verenigingen een verbindende factor kunnen zijn, ook als ze in beginsel een bubbel zijn. Maar dat vraagt wel een actieve houding van (bestuurs) leden, leden, de samenleving en de overheid.

Exclusieve bubbel

Ten derde geldt dat verbindende karakter niet voor iedereen, het is ook een potentiële uitsluiting. Toch is het goed om te benadrukken dat die gemoedelijke Brabantse vereniging waar we 'het samen doen', door de generaties heen niet voor iedereen toegankelijk is, zo benadrukt ook Harry Rooijackers. En volgens Claudia de Groen steunt het vooral op de menselijke maat van een middelgroot dorp. Uit de analyse van Arend van Haaften blijkt dat etnische diversiteit clubs met nieuwe opgaven confronteert. Als er geen gericht beleid op wordt gevoerd, verlaten leden met een andere etnische achtergrond de club snel weer. Het spreekt ook uit het verhaal van Maybe Boozegeoisie die zich in een klein Brabants dorp toch vooral anders voelde, maar ook in de grotere stad geen aansluiting vond bij bestaande carnavalsverenigingen. En zelfs wanneer de potentie tot samenkomen er in zit, zoals bij de kunst- en cultuurverenigingen, is er het risico dat wanneer dergelijke verenigingen niet voldoende publiek gefinancierd worden, ze resulteren in een exclusieve bubbel waarin nog slechts een deel van de samenleving de kans heeft om te participeren.

Het gaat niet vanzelf

Ten vierde gaat een samenbrengende functie niet vanzelf en kennen verenigingen uiteenlopende uitdagingen. Peter Noordhoek en Cécile Veldman spreken waarschuwendende woorden over het Brabantse verenigingsleven. Met name het grote ledenverlies dat zij zien baart hen zorgen. Vooral verenigingen waar een professioneel kader ontbreekt hebben het moeilijk. Die analyse resoneert ook bij Kunstloc en op andere plekken. Het is moeilijk om bestuursleden en vrijwilligers te vinden terwijl de eisen aan verenigingen en de bijbehorende verantwoordelijkheden voor vrijwilligers en bestuur tegelijkertijd groeien. Dat is zorgelijk als we constateren dat verenigingen weliswaar een rol kunnen spelen in het overbruggen van verschil en ongelijkheid, maar dat het niet vanzelf gaat. Waar een extra inzet misschien wel nodig is, is de realiteit dat er al tekorten zijn

zonder die extra inzet. De vraag komt dan ook op wat er nodig is, en van wie, om verenigingen te ondersteunen. Een aantal briefschrijvers kijkt daarvoor nadrukkelijk naar de overheid terwijl de historische analyse en de brief van bijvoorbeeld Thijs Kemmeren ook laten zien dat het maatschappelijk middenveld, waar verenigingen onderdeel van zijn, ook een zelfstandige positie kan innemen.

Verenigen/vereniging

Daarnaast - of wellicht in plaats daarvan - zien we ook nieuwe vormen van verenigen ontstaan die mensen buiten de bestaande instituties op nieuwe manieren bij elkaar (kunnen) brengen. Vormen van verenigen die buiten de bestaande kaders en financiële stromen vallen. Denk aan de voorbeelden van de Drag Up Family of de analyse van Kavitha Varatan dat het meer gaat om gemeenschappen dan om formele verenigingen. Claudia de Groen ziet dat mensen zich ook steeds vaker verenigen rondom initiatieven zoals een voedselbos of speeltuin. Maar ook een beweging als Extinction Rebellion brengt mensen samen met een gezamenlijk doel zonder dat sprake is van een formele vereniging. Sterker nog, met als expliciete wens om niet een centraal geleide vereniging te zijn.

Tegenkracht

Ook online zijn tal van voorbeelden te vinden van mensen die zich verenigen rondom een spel als World of Warfare of een bijzondere hobby. Soms is online de plek waar dat plaatsvindt, maar vaak gaat het ook om online verbanden tussen offline activiteiten zoals bordspelen of re-enactment evenementen. Waar bestaande geïnstitutionaliseerde verenigingen voor financiering of ondersteuning vaak naar de overheid kijken, zie je dat deze nieuwe verbanden daar buiten vallen. Soms met de wens om juist wel binnen de institutionele kaders te worden opgenomen, soms juist als expliciete tegenkracht van het bestaande. Wat ze delen is het samenkomen rondom een gedeelde interesse of waarden. Net zoals dat in het verleden het geval was. En ook nu gaat het soms om activiteiten die een verbindende werking kunnen hebben voor de samenleving, en soms om activiteiten die de bestaande maatschappelijke inrichting willen veranderen of zelfs omver willen werpen.

Maakt eendracht macht?

Waar brengt ons dit nu wanneer we teruggaan naar de hoofdvraag: verenigingen als bubbels of verbinders? Om in termen van de harmonie van Harry te blijven: maakt eendracht macht? Het antwoord daarop is: dat kán. Maar hoeft niet. Verenigingen zijn voor mensen comfortabele plekken om eensgezinden te ontmoeten. Die waarde staat voorop. Het is er fijn voetballen, bridgen, saxofoon spelen, theater maken of een vuist maken tegen klimaatverandering (want ook dat verbindt). Vanuit die comfortabele plek kan het makkelijker zijn om contact te maken met anderen omdat je je gesteund weet. Het kan ook een plek zijn waar we anderen ontmoeten die we anders niet tegenkomen, juist omdat we dezelfde interesse delen. Maar dat vraagt wel iets van de vereniging. Het kan ook een plek zijn waar we leren debatteren, het eens te worden, ons te laten horen, in te schikken, het grotere plaatje te zien. Omdat we het samen moeten doen in die vereniging en er anders geen competitie is, geen uitvoering, geen concert.

Die potentie waarmaken vraagt echter inzet van verenigingen, leden en overheden, actieve betrokkenheid en actie. Eendracht kan macht maken, maar macht kan ook uitsluitend werken. Macht bepaalt wat de regels van het spel zijn, wie er meedoet en wie niet. Eendracht is mooi, maar biedt niet noodzakelijk genoeg ruimte voor wie anders is, wie buiten de kaders valt. Juist die uitsluitende eigenschappen van eendracht en macht maakt het een paradoxaal motto.

Verenigt het Brabants verenigingsleven? Het kán wel.

COLOFON

Tekst en redactie:

BrabantKennis

Concept en fotografie:

Willeke Machiels

Historische introductie:

Eliza Weijers, Erfgoed Brabant

Briefschrijvers:

Harry Rooijackers, Peter Noordhoek, Cécile Veldman, Thijs Kemmeren, Kavitha Varathan, Arend van Haaften, Evelien Nelemans-Wouters, Frank de Jong, Claudia de Groen, Maybe Boozegeoisie, Dakota Magdalena Mokhammad, Jan van Velthoven

Ontwerp en opmaak:

Communicatie Team

Drukwerk:

Koninklijke Van der Most

Vind ons op www.brabantkennis.nl
of volg ons op X, Instagram, LinkedIn,
Vimeo en YouTube: [@BrabantKennis](https://www.instagram.com/BrabantKennis)

© BrabantKennis, januari 2024

BrabantKennis